Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
06.10.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
21.12.2021

Nuri ÖZCAN¹

Volkan GİDİŞ²

Hanefi ÖZBEK³

TÜRK MÜZİĞİ TERMİNOLOJİSİNİN İFADE EDİLİŞ SORUNLARI ÜZERİNE⁴

Özet

Türk Dil Kurumu (TDK), terminolojiyi: bir sanat kolunda, bilim dallarında veya teknik alanlarda özel olarak kullanılan terimlerin tümü olarak tanımlamaktadır. Dolayısı ile bu alanlarda uğraş verenlerin birbirlerini net olarak anlayabilmeleri için ortak bir terminolojiye ihtiyaçları vardır. Ortak bir terminoloji kullanmak suretiyle ilgili alanlarda karşılıklı görüş alışverişi yapabilmek, okuyanın rahatça anlayabileceği eserler üretebilmek mümkün olacaktır. Böylece bilimde, sanatta ve çeşitli teknik alanlarda sağlam adımlarla ve daha hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmek, eğitim vermek oldukça kolaylaşacaktır. Türk Müziği terminolojisi bugün bile pek çok sorunu içinde barındırmakta, hatta bu terimlerin nasıl yazılması gerektiği konusunda bile ortak bir paydada henüz buluşulamadığı görülmektedir. Tüm bu sorunların bir an önce çözüme kavuşturulması ve Türk Müziği ile ilgili tüm eğitimin ve eğitim materyalinin; kitap, tez, makale ve benzeri yayım faaliyetlerinin; kongre, sempozyum gibi ortamlardaki bildirilerin bu ortak terminoloji ve yazım kuralları dikkate alınarak hazırlanması ve sunulması büyük önem arz etmektedir. Arşiv/doküman tarama yöntemi ile gerçekleştirilen bu nitel araştırma makalesinde Türk Müziği terminolojisindeki sorunlar ve bunların çözümü ile ilgili öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği, terminoloji sorunları, yazım sorunları.

¹ Dr. Öğrt. Üye. İstanbul Medipol Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Türk Müziği Anasanat Dalı, nozcan@medipol.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3919-8686

² Dr. Öğrt. Üye. İstanbul Medipol Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Türk Müziği Anasanat Dalı, vgidis@medipol.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4967-3030

³ Prof. Dr. İzmir Bakırçay Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi, Farmakoloji Anabilim Dalı, hanefi.ozbek@bakircay.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8084-7855

⁴ Bu makale, 30-31 Ekim 2020 tarihleri arasında Alanya'da gerçekleştirilen VI. Uluslararası Müzik ve Dans Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

ON THE EXPRESSING PROBLEMS OF TURKISH MUSIC TERMINOLOGY

Abstract

The Turkish Language Association (Türk Dil Kurumu) defines terminology as: all of the terms used specifically in an art branch, science branch or technical field. Therefore, those who work in these fields need a common terminology in order to understand each other clearly. By using a common terminology, it will be possible to exchange views on related fields and to produce works that the reader can easily understand. Thus, it will be much easier to make progress and provide education in science, art and various technical fields with firm steps and faster. The terminology of Turkish Music contains many problems even today, and even it is seen that a common denominator has not yet been reached on how these terms should be written. Solving all these problems as soon as possible and all education and training materials related to Turkish Music; book, thesis, article and similar publishing activities; It is of great importance to prepare and present papers in environments such as congresses and symposiums, taking into account these common terminology and spelling rules. In this qualitative research article, which was carried out with the archive/document scanning method, the problems in Turkish Music terminology and suggestions for their solutions will be presented.

Key words: Turkish Music, terminology, spelling issues.

GİRİŞ

Türk Müziği terminolojisinin ana kaynaklarına ulaşmak istenildiğinde kendimizi, El Kindî (801-866) ve Farabî (871-950)'den bu yana 1000 yılı aşkın bir zaman bölümünden günümüze ulaşan uzun bir yol içerisinde buluruz (Turabi, 2013, s. 58; Kaya, 2013, s. 162). Böyle köklü bir yapının da yüzyıllar içerisinde şekillenerek günümüze ulaşmayı başarmış zengin bir altyapısının olması gerektiği düşünülmektedir. Bu yapının temel taşları, uzun zaman içerisinde kademe kademe gelişerek bir bütünlüğe erişmiş değerler manzumesidir. Tarihte, ilimler bünyesindeki terminolojinin, dönemler içerisinde farklı ifade ediliş şekillerine şahit olunmaktadır. Bu durum, terminolojinin dönemlere göre de değişebileceğini ve hatta bir terimin çeşitli zaman dilimi içerisinde değişik anlamlarla ifade edildiğini de göstermiştir. Pek çok örnek arasında meselâ “îkâ” terimine tarih içerisinde farklı anlamlar verildiğini ve Osmanlı Dönemi'nin sonu ile Cumhuriyet'in ortalarına kadar da “usûl”ün karşılığı olarak kullanıldığı görülmektedir (Darüelhan Külliyyatı, 1995). Bu durumda tarihî gelişimi göz önüne alınarak Türk müziği terminolojisinde ciddi araştırmaların yapılması gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar konu ile ilgili ciddi bir çalışmaya da rastlanmamıştır.

El Kindî'den günümüze kadar olan süreçte tespit edilen müzik terimlerinin bu anlamda yeniden gözden geçirilmesi, son derece önemli bir gündem maddesi olarak önümüzde durduğu görülmektedir. Ayrıca, bu konuya ilgi duyan ve konu üzerinde çalışan ve çalışacak olan müzik adamlarının da bu süreç içerisindeki çalışmalar ve ortaya konulan eserler hususunda, arşivcilik düzeyinde detaylı bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Çünkü Türk Müziği teorisi Kindî (801-866), Fârâbî (871?-950), İbn-i Sînâ (980-1037) ile temeli atılan; ardından Safiyyüddîn Urmevî (1224?-1294) ile sistemleşen; Merâgî (1360-1435), Lâdikli Mehmed Çelebi (?-XVI. yy başları) ve Kantemiroğlu (1673-1723) ile gelişen; Abdülbâkî Nâsır Dede (1765-1820)'de yeni boyutlar bularak Rauf Yektâ Bey (1871-1935)'e kadar uzanan son derece uzun bir zincirdir. Cumhuriyet döneminde de bu zincirlere yeni halkalar eklenerek terminoloji çalışmaları yeni anlayışlar çerçevesinde devam etmiştir. Türk Müziği teorisinin yazılması hususundaki çalışmalar, o günün şartları altında, içinde bulunulan atmosfer çerçevesinde gerçekten özverili çalışmalar olarak nitelendirilmektedir. Pek çok

müzik araştırmacısının çalışmaları arasında Türk Müziği teorisi alanında özellikle Rauf Yektâ Bey'den sonra Hüseyin Sâdeddin Arel (1880-1955), Suphi Ezgi (1869-1962), ek olarak organoloji konusunda Mahmud Râgıp Gâzimihal (1900-1961) ve kısmen de terminoloji açısından Kâzım Uz (1873-1943)'un çalışmaları sayılabilir (Arel, 1948a; Arel, 1948b; Gazimihal, 1961; Uz, 1964).

Bu çalışmamızda yukarıda sözü edilen zincir ve onun halkalarının ifadesinde kullanılan “yazı dili” ve “ımlâsı” üzerinde durulacaktır. Osmanlı döneminde Osmanlı Devleti dışındaki Müslüman-Türk coğrafyasında kaleme alınmış müzik teorisi eserlerinin çoğu Arapça ve Farsça olarak yazılmıştır. Osmanlı Devletinde ise Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük “Osmanlı Türkçesi” maddesinde de belirtildiği gibi “XIII-XX. yüzyıllar arasında Anadolu'da ve Osmanlı Devleti'nin yayıldığı bütün ülkelerde kullanılmış olan, Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalan Türk dili'nin kullanıldığı bilinmektedir (URL-1). Bu çerçevede, geçmiş dönemlerde konuşulan dilin o dönemde kullanılan alfabe ile yazıya geçirilişiyle zamanımızda konuşulan dilin şimdi kullanılan alfabe ile yazıya geçirilmesi birbirinin aynı değildir. Bu sebeple Türk müzik biliminin kaynaklarına ve buna bağlı olarak yüzyıllar içerisinde gelişen terminolojiye hâkim olmak gerekmektedir. Örneğin Safiyyüddin Urmevî'nin uşşâk olarak isimlendirdiği makam bugün acemli rast olarak bilinmektedir (Uygun, 1999). Safiyyüddin Urmevi Şerefiye isimli kitabında bugün kullandığımız Neva makamına Muhayyirü'l-Hüseyini adını vermiş, Neva diye adlandırdığı makam ise bugün kullandığımız Buselik dizisi olmuştur. Keza, Abdülkadir Meragî'nin Câmî'ül-Elhân adlı kitabında da dizi yine bugün kullandığımız Buselik dizisi olarak verilmiştir. Ladikli Mehmed Çelebi'de ve Ali Şah'ta, Neva yerine Muhayyer adı geçmektedir (Kutluğ, 2000). Dolayısı ile terimlerin yaşadıkları, kullanıldıkları dönemler içerisinde taşıdıkları anlamların iyi tespit edilmesi, asıl anlamlarının dışına çıkılmaması gerekmektedir. Bunu temin etmek için kelimelerin “orijinalitesi”ni hiçbir şekilde değişikliklere uğratmamaya gayret edilmelidir. Örneğin Türk müziğinde XV-XVI. yüzyıllarda kullanılan şu'be, terkîb, âvâze gibi müzik terimleri başlıkları altında sıralanan isimlerin, daha sonraki dönemler içerisinde tamamen farklı başlıklar altında işlendiği gözlenmektedir. İlk dönemlerde “şu'be, terkîb, âvâze” başlıkları altındaki sınıflandırmada, sözü edilen meselâ “şehnâz, mâye, gerdâniye, yegâh, segâh, çargâh, bestenigâr, aşîrân, nühüft” gibi isimlerin daha sonraki dönemlerde yazılan nazariyat eserleriyle günümüz nazariyatında “makam ve perde” isimleri olarak yer aldıkları görülmektedir (Bardakçı, 1986, s. 54; Tura, 2006, s. 32).

Zengin Türk müziği terminolojisinin sadece bir bölümünü teşkil eden makamlar, usûller ve formlar isimlendirilirken, bunların yazımında takip edilen ımlâ sistemi günümüzde, kişilerin (tâbiri câizse) tamamen kendi tercihlerine bırakılmış ve herkes kendi doğruları çerçevesindeki ımlâ anlayışını tercih ettiği aşağıdaki tabloda görülmektedir. Günümüzde Türk Müziği konulu kitap, makale, akademik çalışmalar çerçevesindeki lisansüstü tezler vb. yayımlarda bu konu gayet açıklıkla gözlenmektedir. Örneğin “süzidilârâ” makamının yazılışı farklı yerlerde “sûz-i dilârâ, sût-i Dilârâ, suzidilara” şeklindedir. Konunun önemini vurgulamak amacıyla bazı makam isimlerinin yazılışı, sık kullanılan dört kaynak temel alınarak aşağıdaki tabloda verilmiştir (URL-2; Karadeniz, 1983; Özkan, 1984; Kutluğ, 2000).

Tablo 1: Bazı Makam İsimlerinin Farklı Kaynaklardaki Yazım Şekilleri.

TDV İslâm Ansiklopedisi	İ.H. Özkan	Y.F. Kutluğ	E. Karadeniz
acem-aşiran	Acem Aşîrân	Acem Aşiran	Acem Aşîran
bayatî-araban	Beyâtî Arabân	Beyatî Araban	Bayâtî Araban
bûselik	Bûselik	Buselik	Bûselik
ferahfezâ	Ferahfezâ	Ferahfeza	Ferahfezâ
hicaz	Hicaz	Hicaz	Hicaz
muhayyer-kürdî	Muhayyer Kürdî	Muhayyer Kürdî	Muhayyer Kürdî
müstear	Müstear	Müstear	Müsteâr
şehnaz-bûselik	Şehnâz Bûselik	Şehnaz Buselik	Şahnâz Bûselik

Müzik terminolojisindeki bu karmaşayı biraz hafifleteceği ümidiyle, müziğin değişik başlıkları içerisinde sadece makam, usûl ve formların yazılışlarında kullanılacak imlâ kuralları ve anlayışı çerçevesinde bazı teklifler aşağıda sunulmuştur. Bunlar, ana başlıklar altında kısaca şu şekilde sıralanabilir:

1. Cumhuriyet döneminin başlangıcından bir süre sonra, “dil inkılâbı” çerçevesinde “Türkçe’yi Arapça ve Farsça kelimelerin tahakkümünden kurtarmak” gibi garip bir gerekçe ile, sesli harfler üzerindeki uzatma işaretleri (^) tamamen kaldırılmış, dolayısıyla kelimelerin asıl anlamları da anlamlaşmaktan uzaklaştırılmıştır. Meselâ: “aşîrân”, aşîran; “bayâtî”, bayati; “sûzidilârâ”, suzidilâra gibi. Böylece kelimeler, aslî anlamlarından uzaklaştırılarak, hiçbir anlamı olmayan tuhaf bir şekle büründürülmüşlerdir. Burada örnek olarak sûzidilârâ kelimesi ele alınırsa; bu kelimenin tam anlamı, “gönül süsleyen ateş”tir. Sûz: ateş, dil: gönül, ârâ: süsleyen kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Sesli harflerin üzerindeki uzatma işaretleri kaldırılırsa “suzidilâra” gibi, anlamı olmayan garip bir kelime ortaya çıkmaktadır. Buna diğer bir örnek olarak da, müzik terminolojisiyle ilgili olmamasına rağmen, günümüzde çok kullanılmaya başlanan bir diğer kelime verilebilir: “bârân” kelimesi. Kelimenin aslı Farsça olup “yağmur” anlamına gelmektedir. Uzatma işaretleri konulmadığında ise, maalesef bugün kullanıldığı gibi anlamsız garip bir kelime ortaya çıkmaktadır: baran.

2. Makam, perde, usûl ve form isimleri, her ne kadar özel isim olarak kabul edilse de herhangi bir metin içerisinde kullanılırken, ilk harfleri küçük harf olarak yazılmalıdır. Makamla ilgili şöyle bir metni örnek olarak verebiliriz: “Hüseynî makamının en önemli ve karakteristik asma karar perdesi Çârgâh perdesidir. Acem’li Hüseynî dizisi ile yâni Eviç yerine Acem perdesi kullanılarak iniliyorsa, Çârgâh’daki karar, Çârgâh çeşnilidir. Bu Çârgâh’da yine Çârgâh’lı kalış Hüseynî makâmı için çok karakteristiktir. Nâdiren Eviç perdesi ile inilirse, Çârgâh’da Pencgâh beşlisi ile kalıyor demektir”(Özkan, 1984)). Bu metinde makam ve perde isimlerinin cümle içerisinde büyük harflerle yazılması, görüntü bakımından iç açıcı olmamaktadır. Aynı şekilde cümle içerisinde usûl ve mûsiki formları isimlerinin baş harflerinin de büyük olarak yazılması bizlere aynı manzarayı göstermektedir. Ayrıca tamlama şeklindeki bazı form isimlerinde, tamlayan kelimenin baş harfinin büyük harflerle yazılması, hiçbir şekilde izah edilmesi mümkün olmayan bir yazım düzenidir. Meselâ “Kâr-ı Nâtık da bir çeşit Kâr’dır.” ifadesinde olduğu gibi “Nâtık” kelimesinin baş harfinin büyük harfle yazılışı nasıl izah edilebilir?

3. Birleşik makamlar ifade edilirken, iki makam ismi arasına bir “ – “ işareti koymak uygun olacaktır. Böylece her bir makam isminin de ayrı ayrı belirtilmiş olduğu görülecektir. Meselâ “hüseynî aşîrân”, hüseynî-aşîrân; “şehnâz bûselik”, şehnâz-bûselik şeklinde ifade edilmelidir.

4. Aslı Arapça ve Farsça olup bir tamlama ifadesi olan kelimeler yazılırken, Osmanlı Türkçesi’nin Lâtin harfleri ile ifade düzeni içerisindeki şekil kullanılmamalı, tamlanan ve tamlayan kelimeler arasındaki işaretler kaldırılarak tamlama, tek kelime halinde yazılmalıdır. Meselâ “râhatü’l-ervâh” adlı makam, ifade olarak “ruhların rahatlığı” anlamına gelmektedir. Ancak bu ifade bir makam ismi olarak kullanıldığında “râhatülervâh” şeklinde, bir kelime halinde yazılmalıdır.

5. Makam adı olarak müzik literatürüne geçmiş bazı şehir, bölge ve ülke adları da yazılırken, normal imlâ çerçevesinde “baş harfinin büyük harf olarak yazılması” şeklindeki kâidenin artık burada tatbik edilmemesi gerekmektedir. Meselâ bir cümle içerisinde: “...rast, uşşâk, Hicaz, Irak, Nişâbur, nevâ, sabâ, Nihâvend...” gibi makam isimleri sıralanırken bu metinde olduğu gibi, Hicaz’ın artık bir bölge ismi olmadığı; Irak’ın artık bir devlet adı olmadığı; Nişâbur ve Nihâvend’in de artık bir şehir ismi olmadığı göz önüne alınmalı ve bu isimlerin baş harfleri küçük harfle yazılmalıdır.

6. Cumhuriyet öncesinde toplumda kullanılan ve özellikle kişilerin tanımında önemli bir unsur olan “lâkaplar”, bazı müzik yayınlarında “sadeleştirme” adı altında “yepyeni bir şekilmiş gibi” ifade edilmektedir. Meselâ “Hamâmîzâde” lâkabının, “Hamamcıoğlu” şeklinde takdimi, örnek olarak

verilebilir. Bu gibi uygulamalar, zamanla daha da değişik uygulamaları beraberinde getirecek ve kelimeler “aslı anlamlarını” yitirdiği gibi bambaşka hüviyetlere bürüneceklerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıdaki ana başlıklarla, Türk müziği terminolojisinin bazı unsurlarının “yazımında”, hassasiyet gösterilmesi gereken noktaları üzerinde durulmuştur. Türk Müziği terminolojisinin bugün bile pek çok sorunu içinde barındırdığı, hatta bu terimlerin nasıl yazılması gerektiği konusunda bile ortak bir paydada henüz buluşamadığı yukarıda verilen tablo ve çeşitli örneklerle gösterilmiştir. Tüm bu sorunların bir an önce çözüme kavuşturulması ve Türk Müziği ile ilgili tüm eğitimin ve eğitim materyalinin; kitap, tez, makale ve benzeri yayım faaliyetlerinin; kongre, sempozyum gibi ortamlardaki bildirilerin bu ortak terminoloji ve yazım kuralları dikkate alınarak hazırlanması ve sunulması, kullanılacak yazım ve kavram birliği açısından büyük önem arz etmektedir. Bu konudaki karmaşayı gidermek için yıllardır dillendirilen “Enstitü” gerçeği artık ciddiye alınmalı ve gereği için (zaten çok geç kalınmış) girişimlerin adımları atılmalıdır. Önceki yıllarda dillendirilen ve eldeki imkansızlıkları belirtmek için söylenen “iğne ile kuyu kazmak” dönemi artık yerini “üstün teknoloji”ye bırakmış, imkânlar çoğalmıştır. Günümüzün ve geleceğin imkânlarından faydalanılarak yapılacak düzeyli çalışmaların ortak yazım ve terminoloji ile daha da hızlanacağı düşüncesindeyiz.

Kaynakça

- Arel, H.S. (1948a). *Musiki Terimleri*, Musiki Mecmuası, 8.
- Arel, H.S. (1948b). *Musiki Terimleri*, Musiki Mecmuası, 10.
- Bardakçı, M. (1986). *Maragalı Abdülkadir*, Pan Yayıncılık.
- Darülelhan Külliyyatı (1995), Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Gâzimiha, M.R. (1961). *Musiki Sözlüğü*, İstanbul.
- Karadeniz, M.E. (1983). *Türk Musikisi'nin Nazariye ve Esasları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Kaya, M. (2013). *Fârâbî*, TDV İslam Ansiklopedisi, 12.
- Kutluğ, Y.F. (2000). *Türk Musikisinde Makamlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Özkan, İ.H. (1984). *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, İstanbul.
- Turabi, A.H. (2013). *Kindî Yâkub bin İshak*, TDV İslam Ansiklopedisi, 26.
- Uygun, M.N. (1999). *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l Edvârı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Uz, K. (1964). *Ta'lim-i Mûsikî Yâhud Mûsikî Istılâhâtı*, İstanbul.
- URL-1, <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 12.12.2021)
- URL-2, <https://islamansiklopedisi.org.tr/> (erişim tarihi: 12.12.2021)